

Зміст

<i>Скопненко О. Магія слова й образу великого сонцепоклонника</i>	5
Тіні забутих предків	19
Дорогою ціною.....	103
Що записано в книгу життя.....	197
На камені	217
Intermezzo	241
Цвіт яблуні.....	263
Сон.....	277

Тіні забутих предків

Повість

Іван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків.

Двадцятою і останньою була Анничка. Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій кичері¹, чи сум чорних смерекових лісів лякав дитину, тільки Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неню таким глибоким, старече розумним зором, що мати в тривозі одвертала од нього очі. Не раз вона з ляком думала навіть, що то не від неї дитина.

Не сокотилася² баба при злогах³, не обкурила десь хати, не засвітила свічки — і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня. Туго росла дитина, а все ж підростала, і не стямилась навіть, як довелося шити їй штани. Але так само була чудна. Дивиться перед себе, а бачить якесь далеке і не відоме нікому або без причини

¹ Кичера (діал.) — безлісна гора.

² Сокотитися (діал.) — намагатися уникати чого-небудь неприємного, небезпечного.

³ Злоги (діал.) — пологи.

кричить. Гачі¹ на йому спадають, а воно стоїть серед хати, заплющило очі, роззявило рота і верещить.

Тоді мати виймала люльку з зубів і, замахнувшись на нього, люто гукала:

— Ігі на тебе! Ти, обмініннику². Щез би у озеро та в тріски!..

І він щезав.

Котивсь зеленими царинками³, маленький і білий, наче банька⁴ кульбаби, безстрашно забирався у темний ліс, де гаджуги⁵ кивали над ним галузками, як ведмідь лабами⁶.

Звідси дивився на гори, близькі й далекі верхи, що голубіли на небі, на смерекові чорні ліси з їх синім диханням, на ясну зелень царинок, що, мов дзеркала, блищали в рамах дерев. Під ним, в долині, кипів холодний Черемош. По далеких горбах дримали на сонці самотні оселі. Було так тихо і сумно, чорні смереки безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом й оповідав.

— Іва!.. Мо-ой! — гукали на Івана од хати, але він того не слухав, збирав малини, пукав⁷ з листочків, робив

¹ Гачі (*діал.*) — штани.

² Обмінінник (*діал.*) — дитина-перевертень. Обмінінником також уважали «потворну» дитину, хвору на англійську хворобу (рахіт). Носії традиційної етнічної культури таку дитину називали чортеням, яким підмінили людське дитя.

³ Царинка (*діал.*) — обгороджений сінокіс поряд з оселею.

⁴ Банька *тут* — кулька.

⁵ Гаджуга (*діал.*) — молода смерека.

⁶ Лаба (*діал.*) — лапа.

⁷ Пукати (*діал.*) — ляскати.

свистілку або пищав у травинку, намагаючись вдавати голоси птахів та всі ті згуки⁸, що чув у лісі. Ледве помітний в лісовім зелі⁹, збирав квітки і косичив¹⁰ ними свою кресаню (бриль), а утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на островах¹¹, і співали йому до сну та й будили його своїм дзвоном гірські потоки.

Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивився на світ інакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля — одален¹², матриган¹³ і підойму¹⁴, розумів, про що канькає¹⁵ каня¹⁶, з чого повстала зозуля, і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що а́ридник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржінку¹⁷: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир¹⁸, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки¹⁹;

⁸ Згук (*діал.*) — звук.

⁹ Зело (*заст.*) — зелень.

¹⁰ Косичити (*розм.*) — заквітчувати.

¹¹ Острива (*діал.*) — зрізана верхівка смереки, на якій сушать сіно.

¹² Одален — валеріана (рослина, з коренів якої виготовляють лікарські настої).

¹³ Матриган (*діал.*) — беладона (багаторічна отруйна трав'яниста рослина).

¹⁴ Підойма (*діал.*) — гравілат (багаторічна трав'яниста рослина родини розових).

¹⁵ Канькати (*розм.*) — кричати (про каню).

¹⁶ Каня — хижий птах з родини яструбових, схожий на шуліку.

¹⁷ Маржинка (*заст., нестл.*) — худоба.

¹⁸ Чугайстир (*діал.*) — у гуцульській міфології — веселий, добрий лісовий дух, який боронить людей від мавок.

¹⁹ Нявка (*діал.*) — мавка (лісова німфа).

що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях¹, нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник². Міг би розказати і про русалок, що гарної днини виходять з води на берег, щоб співати пісень, вигадують байки і молитви, про потопельників, які по заході сонця сушать біде тіло своє на каменях в річці. Всякі злі духи заповнюють скелі, ліси, провалля, хати й загороди та чигають³ на християнина або на маржину, щоб зробити їм шкоду.

Не раз, прокинувшись уночі, серед ворожої тиші, він тремтів, сповнений жахом.

Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна.

Тепер він вже мав обов'язки — його послали пасти корови. Гнав в ліс своїх жовтаню та голубаню, і коли вони потопали в хвилях лісових трав та молодих смеречок і вже звідти обзивались до нього, як з-під води, тужливим дзвоном своїх дзвінків, він сідав десь на узбіччі гори, виймав денцівку (сопілку) і вигравав немудрі пісні, яких навчився од старших. Однак та музика не вдовольняла його. З досадою кидав денцівку і слухав інших мелодій, що жили в ньому, неясні і невловимі.

Знизу підіймався до Івана і затоплював гори глухий гомін ріки, а в нього капав од часу до часу прозорий дзвін колокільця⁴. З-за галузки смереки виглядали зажурені

¹ Недея (*діал.*) — дика вершина гори.

² Щезник — злий дух; лісовик.

³ Чигати — підстерігати, чатувати.

⁴ Колокільце — брязкальце.

гори, напоєні сумом тіней од хмар, що все стирали бліду усмішку царинок. Гори щохвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурився ліс. І як трудно було вдивитись в те рухливе обличчя гір, так трудно було дитині спіймати химерну мелодію пісні, що вилаась, тріпала крильцями коло самого вуха і не давалась.

Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий ґрунь (верх). Ледве помітною стежкою підіймався вище і вище, поміж густі зарослі блідої папороті, колючої ожини й малини. Легко перескакував з камінця на камінчик, перелазив через повалені дерева, продирався крізь гіллячки кущів. За ним підіймався з долини вічний шум річки, росли гори, і вже вставав на крайнебі блакитний привид Чорногори⁵. Довгі плакучі трави крили тепер боки гори, дзвінки корів обзивались, як далеке зітхання, все частіше попадалось велике каміння, що далі, на самім вершку, творило хаос поламаних скель, списаних лишаями, здушених у гадючих обіймах корінням смерек. Під ногами в Івана кождей⁶ камінь вкривали рудаві мхи, грубі, м'які, шовкові. Теплі і ніжні, вони ховали у собі позолочену сонцем воду літніх дощів, м'яко вгинались і обіймали ногу, як пухова подушка. Кучерява зелень гогозів⁷ і афин⁸ запустила своє коріння у глибіню моху, а зверху сипнула росю червоних та синіх ягід.

---

⁵ Чорногора — найвищий гірський масив Українських Карпат, до якого належить гора Говерла (Говерля), найвища точка України.

⁶ Кождей (діал.) — кожний.

⁷ Гогоз (діал.) — брусниця.

⁸ Афина (діал.) — чорниця.

Тут Іван сів одпочити.

Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло золотом глибоку долину, зазеленило трави, десь курився синій димок од ватри¹, з-за Ігриця² оксамитовим гулом котився грім.

Іван сидів і слухав, забувши зовсім, що має доглядати корови.

І ось раптом в сій дзвінкій тиші почув він тиху музику, яка так довго і невловиме виласть круг його вуха, що навіть справляла муку! Застиглий і нерухомий, витягнувши і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали, він принаймні ніколи не чув. Але хто грав? Навкруги була пустка, самотній ліс і не видно було живої душі. Іван озирнувся назад, на скелі, — і скаменів. На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру³. «Нема моїх кіз... Нема моїх кіз...» — розливалась жалем флюяра. Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись і розплющились очі. «Є мої кози... Є мої кози...» — заскакали радісно згуки, і Іван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи.

Він хтів тікати — й не міг. Сидів прикутий на місці⁴ і німо кричав од холодного жаху, а коли врешті видобув голос, щезник звинувся і пропав раптом у скелі, а цапи обернулись в коріння дерев, повалених вітром.

---

¹ Ватра (*діал.*) — вогнище.

² Ігриць (Ігрець) — гора на однойменному хребті в Українських Карпатах.

³ Флюяра (*діал.*) — різновид сопілки, поширений на Гуцульщині.

⁴ Прикутий на місці — нерухомий.

Іван гнав тепер вниз, без тями⁵, наосліп, рвав зрадливі обійми ожин, ламав сухі гіллячки, котився по слизьких мхах і з жахом чув, що за ним щось женеться. Нарешті впав. Скільки лежав, не пам'ятає.

Прийшовши до себе⁶ і вздрівши знайомі місця, він заспокоївся трохи. Здивований, наслухав якийсь час. Пісня, здавалось, бриніла вже в ньому. Він виїняв денцівку. Зразу йому не йшло, мелодія не давалась. Починав грати спочатку, напружував пам'ять, ловив якісь згуки, і коли врешті знайшов, що віддавна шукав, що не давало йому спокою, і лісом поплила чудна, не відома ще пісня, радість вступила у його серце, залляла сонцем гори, ліс і траву, заклекотіла в потоках, підняла ноги в Івана, і він, пожбурнувши денцівку в траву та взявшись у боки, закружився в танці. Перебирав ногами, ставав легко на пальці, бив босими п'ятами в землю, щібав голубці⁷, крутився і присідав. «Є мої кози... Є мої кози...» — щось співало у ньому. На сонячній плямі полянки, що закралась в похмуре царство смерек, скакав біленький хлопчик, немов метелик пурхав зі стебла на стеблину, а обидві корови — жовтаня і голубаня, — просунувши голови межі галузки, привітно дивились на нього, жуючи жуйку, та зрідка дзвонили йому до танцю.

---

⁵ Без тями (*фразеол.*) — нічого не усвідомлюючи.

⁶ Прийти до себе (*фразеол.*) — отямитися після страху, хвилювання.

⁷ Голубці щібати — хореографічний крок, рух у гуцульському танці — вибивання каблукком об каблук то вбік, то вперед. Тут — вибивання п'ятою об п'яту то вбік, то вперед. «Голубці щібати» належить до давніх народно-обрядових танців на Гуцульщині.

Так знайшов він у лісі те, чого шукав.

Вдома, в родині, Іван часто був свідком неспокою і горя. За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала¹ трембіта², оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево в лісі, а вдруге, коли браччік³ Василь, файний веселий легінь, загинув у бійці з ворожим родом, посічений топірцями. Се була стара ворожнеча між їхнім родом і родом Гутенюків. Хоч всі в родині кипіли злістю й завзяттям на той диявольський рід, але ніхто не міг докладно розказати Іванові, звідки пішла ворожнеча. Він теж горів бажанням помститись і хапавсь за татову бартку⁴, важку ще для нього, готовий кинутись в бій.

То байка, що Іван був дев'ятнадцятий в батька, а Анничка двадцята, їхня родина була невелика: старині⁵ двоє та п'ятеро дітей. Решта п'ятнадцять спочило на цвинтарі біля церковці.

Всі вони були богомільні, любили ходити до церкви, і особливо на храм⁶. Там можна побачитись було з далеким родом, що осівся по околишніх селах, та й траплялась нагода оддячить Гутенюкам за смерть Василеву та за ту кров, що не раз чюрила⁷ з Палійчуків.

¹Трембітати — звучати (про трембіту).

²Трембіта — гуцульський народний духовий музичний інструмент у формі довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів.

³Браччік (*діал.*) — брат.

⁴Бартка (*діал.*) — маленька сокира з довгим топорощем.

⁵Стариня (*заст.*) — батьки.

⁶Храм — релігійне свято на честь святого або якої-небудь релігійної події.

⁷Чюрити (*діал.*) — текти.

Витягалось найкраще лудіння (одежа): нові крашениці⁸, писані кептарі⁹, череси¹⁰ і табівки¹¹, багато набивані цвяхом, дротяні запаски¹², черлені¹³ хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна гугля¹⁴, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Іван теж дістав нову кресаню¹⁵ і довгу дзьобню¹⁶, що біла його по ногах.

Сіддались коні, і суточками¹⁷ зеленим верхом ішов пишний похід та закосичував плай¹⁸, гейби¹⁹ червоним маком.

По горах, долами й верхами, тяглися святочно прибрані люди. Зелена отава²⁰ царинок розцвіталася раптом, вздовж Черемошу плів різнобарвний потік, а десь високо, на чорному запиналі смерекових лісів, жаром горів під ранішнім сонцем червоний дашок гуцульського парасоля.

---

⁸ Крашениці (*діал.*) — у гуцулів — пофарбовані в червоний колір сукняні штани.

⁹ Кептар (*діал.*) — у гуцулів — верхній хутряний одяг без рукавів.

¹⁰ Черес — широкий ремінний пояс із кишенями для грошей та інших речей.

¹¹ Табівка (*діал.*) — у гуцулів — шкіряна торбина з орнаментом, яку носять на ремені через плече.

¹² Дротяна запаска — жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру, оздоблений позолоченими або посрібленими дротиками. Запаску використовують замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки.

¹³ Черлений (*діал.*) — темно-червоний.

¹⁴ Гугля (*діал.*) — святковий жіночий одяг.

¹⁵ Кресаня (*діал.*) — капелюх.

¹⁶ Дзьобня (*діал.*) — гуцульська вовняна торба.

¹⁷ Суточки (*діал.*) — обгороджені гірські стежки.

¹⁸ Плай (*діал.*) — стежка в горах.

¹⁹ Гейби (*діал.*) — немов.

²⁰ Отава — трава, що відростає на місці скошеної.